

nr. 608); Alâeddin Ali b. Selâhaddin es-Sehûmî, *Menhelü'l-Yenâbî' fî şerhi'l-Meşâbih* (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 57; Fâtih, nr. 969); Muzhirüddin Hüseyin b. Mahmûd ez-Zeydânî, *el-Mefâtih fî şerhi (halli)'l-Meşâbih* (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 919, Hekimoğlu, nr. 248; Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 1133; Nu-ruosmaniye Ktp., nr. 1112); Muzhirüddin Hüseyin b. Mahmûd ez-Zeydânî ve Zey-nûlarab Ali b. Abdullah b. Ahmed en-Nah-cuvânî, *Şerhu'l-Meşâbih* (yazma nüsha-ları için bk. Zofar, XXXIII/3 [1989], s. 194-195) zikredilebilir. Eser hakkında yapılan diğer şerhler ve çalışmalar için Yûsuf Abdurrahman el-Mar'âşlî bilgi vermektedir (Ferrâ el-Begavî, neşredenin girişi, I, 63-74; Zofar, XXXIII/3 [1989], s. 194-197; ayrıca bk. Brockelmann, *GAL*, I, 448-449; *Suppl.*, I, 620-622).

BİBLİYOGRAFYA :

Ferrâ el-Begavî, *Meşâbihu's-sünne* (nşr. Yûsuf Abdurrahman el-Mar'âşlî v.dğr.), Beyrut 1407/1987, neşredenin girişi, I, 51-103; İbnü's-Salâh, *‘Ulûmü'l-hadîs* (nşr. Nûreddin İtr), Beyrut 1401/1981, s. 34; Nevevî, *et-Takrîb* (Süyûtî, *Tedribü'r-râûf* içinde, nşr. Abdülvehhâb Abdüllatif), Medine 1379/1959, I, 165; İbn Hacer, *Hidâyetü'r-ruvât ilâ tahrici ehâdisi'l-Meşâbih ve'l-Mışkât* (nşr. M. Nâsirüddin el-Elbânî – Ali b. Hasan Abdülhamîd el-Halebî), Kahire 1422/2001, neşredenlerin girişi, I, 41-42; Kâfiyeci, *el-Muhtaşar fî ‘ilmi'l-eşer* (*Risâletân fî mustalahi'l-hadîs* içinde, nşr. Ali Zevîn), Riyad 1407/1987, s. 114; Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtih* (nşr. Sıdkı M. Cemîl el-Attâr), Beyrut 1412/1992, I, 79-91; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 56; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1071, 1698; Brockelmann, *GAL*, I, 448-449; *Suppl.*, I, 620-622; a.mlf., "Begavî", *İA*, II, 449; Kettânî, *er-Risâletü'l-müsteṭrafe*, s. 145, 187; Abdülhay el-Hasenî, *eş-Şekâfetü'l-İslâmiyye fî'l-Hind* (nşr. Ebû'l-Hasan Ali en-Nedvî), Dimaşk 1403/1983, s. 135, 154-155; Halil İbrahim Kutlay, *el-İmâm ‘Alî el-Kârî ve eşeruhü fî ‘ilmi'l-hadîs*, Beyrut 1408/1987, s. 295-301; Zübeyd Ahmed, "İle'l-Edebi'l-'Arabî" (trc. Abdülhamîd en-Nu'mânî), *Şekâfetü'l-Hind*, IV/1 Haydarâbâd 1953, s. 51-68; Abdul Rauf Zofar, "Considerations on al-Masâbih al-Sunnah", *IQ*, XXXIII/3 (1989), s. 188-205; İsmail Hakkı Ünal, "Dihlevî, Abdülhak b. Seyfeddin", *DİA*, IX, 292; M. Yaşar Kande-mir, "İbn Hacer el-Askalânî", a.e., XIX, 522.

İBRAHİM HATİBOĞLU

MESÂCİD-i SEB'A

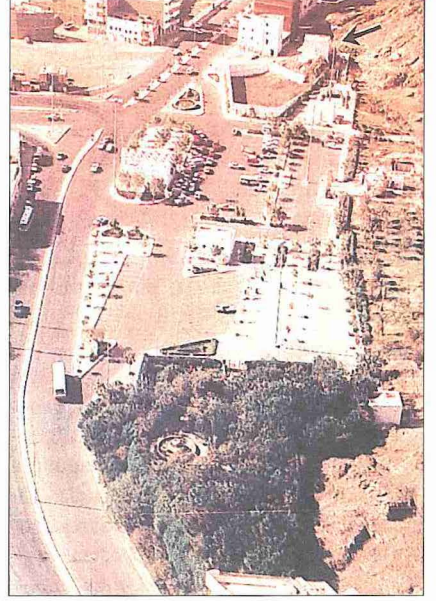
(المساجد السبعة)

Medine'nin kuzeyindeki
yedi mescide verilen isim.

Medine'de Sel' dağının kuzeybatısında bulunan ve mesâcîd-i feth diye de anılan yedi mescidden dördü (Mescid-i Feth, Mescid-i Selmân-ı Fârisî, Mescid-i Ali b. Ebû Tâlib, Mescid-i Ebû Bekir es-Siddîk) klasik kaynak-

larda geçmekte, Mescid-i Ömer b. Hat-tâb ve Mescid-i Sa'd b. Muâz'ın (Mescid-i Fâtıma) XX. yüzyılda yapıldığı tahmin edilmektedir. Muhammed İlyâs Abdülga-nî, anılan altı mescidin biraz güneyinde XX. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen Mescid-i Benî Harâm'ın araya diğer yapı-lar girmeden önce onlarla bir bütünlük arzettiğini, Mesâcîd-i Seb'a adının da bu dönemde ortaya çıktığını ileri sürmekte, bazı yazarların ise yedinci mescid olarak Hendek yakınındaki Mescidü'r-râye'yi gösterdiklerini belirtmektedir (*el-Mesâ-cidü'l-eşeriyye*, s. 136-138).

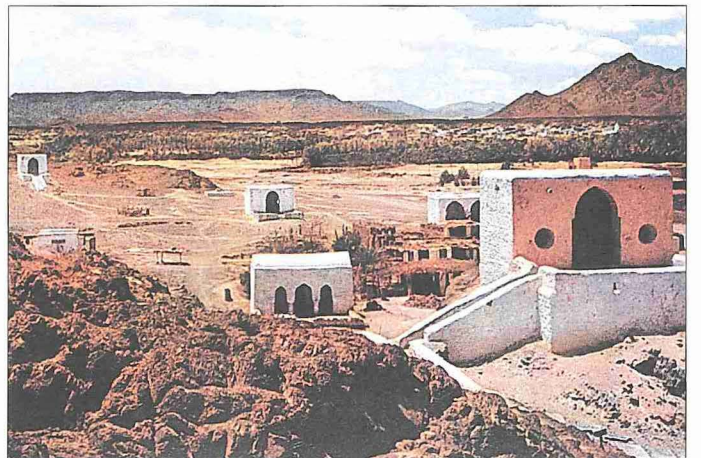
1. Mescid-i Feth. Feth sûresi veya, "Eğer fetih istiyorsanız işte fetih geldi" meâlindeki âyet (el-Enfâl 8/19) burada nâzil olduğu için mescide bu adın verildiği nakledilmektedir. Ancak genellikle kabul edilen rivayet, Hendek Gazvesi sırasında Hz. Peygamber'in mescidin bulunduğu yerde Medine'yi muhasara eden düşman-ların yenilmesi için dua ettiği ve bundan dolayı mescide bu adın verildiği şeklindedir. Yine bu sebeple mescide Mescid-i Ah-zâb denildiği gibi etrafındaki diğer mes-cidlerden daha yüksek bir yerde yapıldığı için Mescid-i A'lâ da denilmiştir. Hendek Savaşı esnasında namazgâh niteliğinde olan bu alana daha sonra tek revaklı bir mescid inşa edilmiştir. Ömer b. Abdüla-zîz, Medine valiliği sırasında mescidi eski planına uygun biçimde yeniden yaptırmıştır. XV. yüzyıl müelliflerinden Semhû-dî, Eyyûbîler döneminde Seyfeddin Hü-seyin b. Ebû'l-Heycâ tarafından tekrar inşa ettirilen mescidin inşa tarihini (575/1179) kible yönündeki bir kitâbenin üze-rinde gördüğünü belirtmektedir (*Vefâ'ü'l-vefâ*, III, 837). Son olarak Sultan Abdül-mecid'in 1270'te (1853-54) yeniden yapı-tırdığı mescid yaklaşık 8,5 m. boyunda, 3,5 m. genişliğinde ve 4,5 m. yüksekliğin-

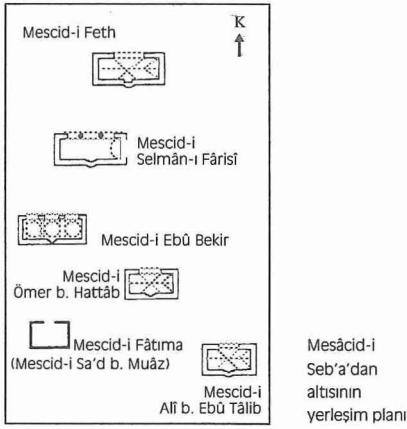
Mesâcîd-i Seb'a'nın yol ve çevre düzenlemesi yapıldıktan sonraki hali

de olup inşaatında bazalt taşı kullanılmış-tır. Mescide Suûdîler döneminde yapılan biri kuzey, diğeri doğu tarafında, her biri yirmi yedi basamaklı iki merdivenle çıkıl-maktadır. Binada tezeyinat yoktur. Mihrab-ın eni yaklaşık 1 m., yüksekliği 2 metre-dir. Eyvanın kuzey duvarı küçük bir avlu-ya açılmaktadır.

2. Mescid-i Selmân-ı Fârisî. Adını, Hz. Peygamber'e Hendek Savaşı'ndan önce hendek kazılmasını tavsiye eden Selmân-ı Fârisî'den almıştır. Ömer b. Abdülazîz'in Medine valiliği sırasında inşa edildiği sa-nılan bu mescid de Seyfeddin Hüseyin b. Ebû'l-Heycâ tarafından 577'de (1181) ye-

Mesâcîd-i Seb'a'dan bir görünüş

niden yaptırılmıştır. Binaının kuzeyinde küçük bir avlu, revakın güney duvarında bir mihrap bulunmaktadır. Tavanı beşik tonoz şeklindedir. Kuzey tarafındaki duvarda üç kemer yer almaktadır. Ortadaki kemer diğerlerinden daha büyüktür. Bazalt taşından inşa edilen bu yapıda da tezyinat yoktur.

3. Mescid-i Ebû Bekir es-Sıddîk. Selmân-ı Fârisî Mescidi'nin güneybatısında bulunan bu küçük mescidin eskiden Ali b. Ebû Tâlib Mescidi olarak bilindiği, bugün Ali b. Ebû Tâlib Mescidi olarak bilinen mescidin ise Ebû Bekir Mescidi olduğu ileri sürülmektedir (Sâlih Lem'î Mustafa, s. 191-193). Mescid, Sultan Abdülmecid tarafından Mescid-i Feth ile birlikte yeniden yaptırılmış olmalıdır.

4. Mescid-i Ömer b. Hattâb. Ebû Bekir Mescidi'nin güneydoğusunda olup 1270'te (1853-54) yenilenen Mescid-i Feth'in bir benzeridir.

5. Mescid-i Ali b. Ebû Tâlib. Selmân-ı Fârisî Mescidi'nin güneydoğusunda inşa edilmiş olan mescid 577 (1181) yılında Seyfeddin Hüseyin b. Ebû'l-Heycâ tarafından, Sultan Kayırbay döneminde 876'da (1471-72) Medine Emîri Zeynüddin Daygam b. Haşrem el-Mansûrî tarafından yenilenmiştir. 902'de (1497) bir tamirat görmüş, Sultan Abdülmecid döneminde 1268'de (1851-52) tekrar yapılmıştır.

6. Mescid-i Sa'd b. Muâz. Medine'deki mimari eserler üzerine çalışan Sâlih Lem'î Mustafa, 1947 tarihli Medine haritasında Ömer b. Hattâb Mescidi'nin güneybatısında Sa'd b. Muâz adına bir mescidin bulunduğunu söyler. Bu mescid bazı kaynaklarda Mescid-i Fâtima adıyla da anılmaktadır.

Medine'de evkaf ve mescidler idaresi tarafından 1989 ve 1992 yıllarında hazırlanan raporda bu altı mescidin adı geç-

mekle birlikte son yıllarda Mescid-i Feth ile Mescid-i Selmân-ı Fârisî dışındakiler yıktırılmış olup bunların bulunduğu alanda yeni bir cami inşa edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîneti'l-münevvere*, I, 58-60; İbn Cübeyr, *er-Rihle*, Beyrut 1400/1980, s. 176; İbn Battûta, *er-Rihle* (nşr. Ali el-Muntasır el-Kettânî), Beyrut 1405/1985, I, 144; Semhûdî, *Vefâ'ü'l-vefâ' bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Beyrut 1404/1984, III, 830-838; a.m.f., *Hulâsatü'l-vefâ* (nşr. İbrâhim el-Fakîh), Cidde 1403/1983, s. 345-349; *Mir'âtü'l-Haremeyn*, II, 940-944; Sâlih Lem'î Mustafa, *el-Medînetü'l-münevvere*, Beyrut 1981, s. 183-198; Ahmed b. Yâsîn el-Hiyârî, *Târîhu me'âlimi'l-Medîneti'l-münevvere kadîmen ve hadîşen*, Cidde 1412/1991, s. 143-145; Seyyid Abdülmecid Bekir, *Eşherü'l-mesâcîd fi'l-İslâm I: el-Bikâ'u'l-mukaddese*, Cidde, ts., s. 244-252; M. İlyâs Abdülganî, *el-Mesâcîdü'l-eşerîyye fi'l-Medîneti'l-münevvere*, Medine 1424/2003, s. 131-150.

ADNAN DEMİRCAN

MESÂHA

(المساحة)

Uygulamada
arazi ölçümleriyle ilgili olan
geometri alt bilim dalı,
yer ölçme bilimi.

Arapça'da *mesh* birçok anlamı yanındadır "araziyi tesviye etmek, düz hale getirmek", *misâha* ise araziye bir ölçü birimiyle ölçmek demektir; *ilm-i misâha* da genel olarak çizgilerin (hutût), yüzeylerin (sütûh) ve hacimlerin / cisimlerin (ecsâm) ölçme yöntemlerini konu alan ilim dalıdır. Uygulamada ölçümü istenen şekil çizgi ise uzunluk ve çevre, yüzey ise kare, cisim ise küp söz konusudur (İsmâil b. İbrâhim el-Mardîni, s. 623-624). Uygulama yönü dikkate alındığında bu ilimde çevre, kare ve küpün sayısal değeri, ölçümü yapan insanların üzerinde uzlaştığı birime göre takdir edilir (İbnü'l-Ekfânî, s. 77; Taşköprizâde, I, 353).

Matematik tarihçilerine göre mesâhanın kökeninde yer ölçümünü temel alan Mısır geometrisi bulunmaktadır. Nitekim Mısırlı geometricilere ölçümlerini ipele gerçekleştirdikleri için "ip gericiler" (Gr. harpedonaptai) adı verilmekteydi. Herodot, Mısır geometrisinin Nil'in erozyona uğrattığı toprakların vergiden düşmek için ölçülmesi işleminden kaynaklandığını söyler (*Tarih*, s. 139 [II/109]). Esasen bu ilme ad olan *geometri* de Grekçe *geo* "yer" ve *metrein* "ölçme" kelimelerinden elde edilmiştir. İslâm dünyasında geo-

metriye verilen *hendese* ismi Farsça *endâhten* (endâziden) "ölçü almak" (endâze "ölçek") masdarından türetilmiştir (*Lisânü'l-'Arab*, "msh" md.). Mezopotamya'da ise geometri "dikdörtgen, dik üçgen, ikizkenar üçgen gibi şekillere uygulanan sayısal işlemler" anlamında ve uygulamalı aritmetik-cebir biçimindeydi. Yunan matematiği İskenderiye Okulu döneminde belirli bir seviyeye ulaşmış ve bu okula mensup pek çok matematikçinin katkısıyla bulunduğu mesâha alanında, özellikle başta π sayısı hakkındaki araştırmaları olmak üzere Archimedes'in çalışmaları dikkat çekmiştir. Ancak Mısır, Mezopotamya ve Yunan mesâha mirasını derleyip toparlayan ve buna yer yer özgün katkılarda ve kendisinden sonraki mesâha ilmine de ciddi etkide bulunan kişi, alan ve hacim hesapları ile geometrik şekillerin bölünmesi konularının ele alındığı *Metrica*'nın yazarı Heron'dur (III. yüzyıl). İslâm dünyasında kaleme alınan klasik matematik eserlerinde mesâha ilmi hakkında verilen tanımlarla bu tanımlarda kullanılan terimler, matematikçinin benimsediği sayı anlayışı ve mensup bulunduğu matematik okulunun genel özelliklerini yansıtır. İbn Haldûn, mesâhayı uygulamalı yönüyle dikkate alarak tamamen yer ölçme şeklinde görür; bu ölçümün insanların kendi aralarında tesbit ettikleri bir birimle gerçekleştirildiğini söyledikten sonra vergi, arazi taksimi ve mesafelerin hesaplanması başta olmak üzere yer ölçümleriyle ilgili her konuda bu ilme ihtiyaç duyulduğunu belirtir (*Mukaddime*, III, 1133). Kadızâde-i Rûmî konuya nazarî açıdan yaklaşarak ilm-i misâhayı "büyüklükler üzerine ârız olan sayısal bilinmeyenleri öğrenme yöntemlerini gösteren bilim" şeklinde tanımlar (*Şerhu Eşkâlî't-te'sis*, s. 35). Sürekli (muttasıl) niceliklerin sayısal olarak ölçülemeyeceğini ve bu sebeple hesap ilmi araştırmalarına konu olamayacağını söyleyen Kemâleddin el-Fârisî ise yalnızca uzmanlar tarafından üzerinde uzlaşılan bir birime kıyasla sürekli niceliğin tam ve rasyonel sayılarla ifade edilebileceğini belirterek mesâha ilminin konusu olan niceliğe işaret eder (*Esâsü'l-kavâ'id*, s. 309-311; Fazlıoğlu, VII/13 [2002], s. 334).

İlm-i misâha uygulama yönünden ele alındığında yalnızca "tatbik" mânasında pratik geometri olarak görülemez. Başka bir deyişle ilm-i misâha en geniş anlamıyla "geometrik şekil ve cisimlerin ilmi ölçümü" mânasına gelirken tatbiki ölçüm bu ilmi ölçüm usullerinin dış dünyaya ak-